

EVOCACIÓ D'EN SERRALLONGA

Del llibre inèdit
L'ENCÍS DEL COLLSACABRA

I

Sant Romà fou; ja és història. I el meu pensament es deté ara al Molí de Sau, i a una altra història, ja molt llunyana, i que la llarga processó dels anys ha anat desfigurant fins a transformar-la en una llegenda. Una llegenda ben arrelada per aquestes contrades i que no s'ha pas perdut de les memòries: en Joan de Serrallonga, el bandoler, figura senyera d'una època turbulenta i decissiva en el devenir del nostre país.

El gran casal del Molí de Sau havia estat refugi, mantes vegades, d'en Joan de Serrallonga i el seu lloctinent, en Jaume Melianta, el «Fadrí de Sau». I gairebé amb la mirada fixa a un punt de les aigües, sota les que descansa per sempre l'històric i cèlebre Molí, evoco les peripècies del famós cabdill que arribà a ésser, en el seu temps, el cap suprem del bandolerisme català.

En Joan Sala i Ferrer, alias Serrallonga (segons dades extretes del magnífic llibre d'altres dos Joans, en Joan Reglà i Joan Fuster), nasqué el 1594 a la masia de la Sala, terme de Viladrau, al peu dels esqueis i barrancades que davallen en forts declivis del Matagalls, pel cantó de Sant Segimon.

Camperol, com tota la seva família, casà amb Margarida Serrallonga, de can Serrallonga, masia de Querós, petit llogarret entaforat en els congostos del Ter entre Sau i Susqueda. Veus ací el nom amb que se'l coneixia, exclusivament, després.

Passem per alt les vicissituds que l'empenyeren a l'atzarosa vida i als nombrosos actes de rebel·lió que l'enfrontaren successivament a quatre virreis de

Catalunya, fins arribar al període crucial en que, després de la desfeta dels també famosos germans Margarit, quedà com indiscutible cabdill, pels anys 1626 al 1631.

El poble estava temorenc per la pesta i la misèria, i l'escassetat de gra i aliments —diguem-ne fam—, i bullia somort el descontent general envers els governants de Felip IV, causes determinants de la proliferació del bandolerisme, ajudat i protegit per tota la classe humil i àdhuc una part de la noblesa, a qui l'estat de rebel·lió dels escamots armats de pedrenyals i trabucs, afavoria en la seva sorda lluita contra la monarquia i alts dignataris de la Cort reial.

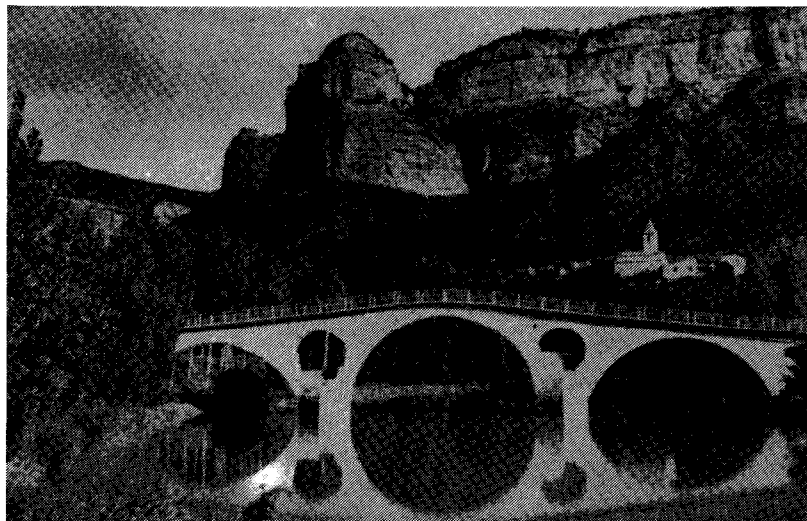
Eren aquells, temps de temença; de llòbregues nits amb la por arraulida en els racons dels grans casalots, bategant ominosament en les ombres. Es mig dormia, ull amatent, amb tota llei d'armes de defensa vora el llit, a l'abast de la mà, i amb calfreds anguniosos quan la gossada, al pati, lladrucava de faisó desacostumada. De dia tampoc hi havia gaire confiança; dins els boscos, darrera les familiars pedres i còdols, sor-

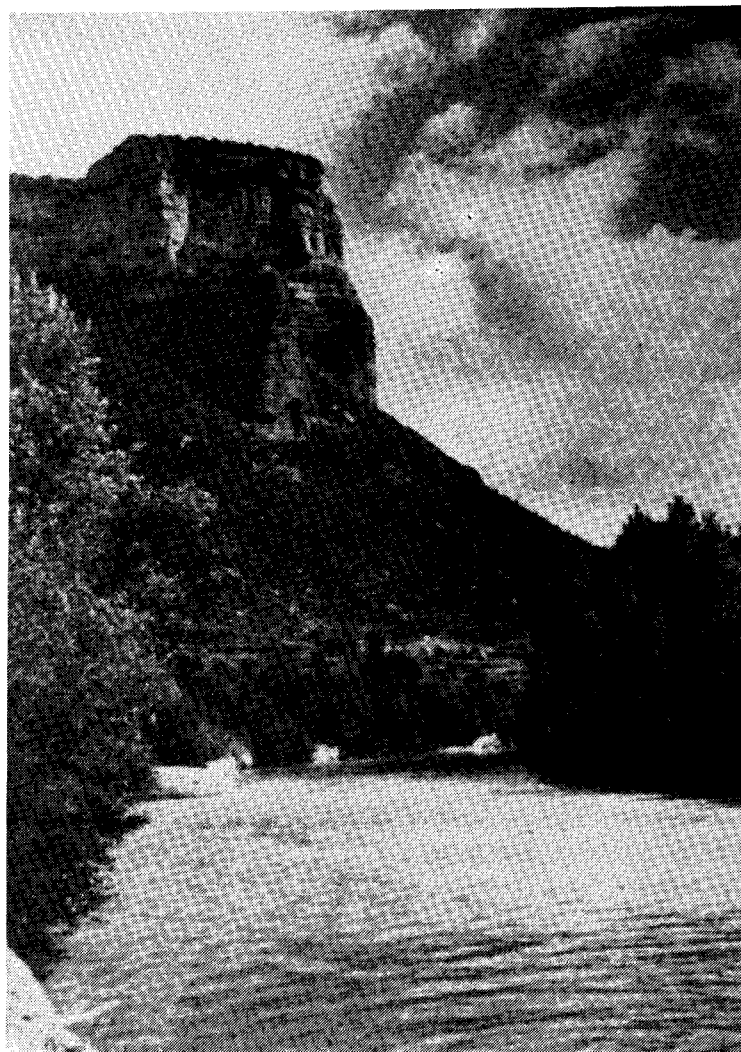
gien trabucs en lloc de conills, i apareixien en un obrir i tancar d'ulls, dagues i coltells que llampegaven sinistrament dins l'esmortuïda i verda claror vegetal.

La història oficial presenta a Serrallonga com un bandoler criminal i ferotge, lliurat als pitjors instints. Però el llibre «El catalán Serrallonga», escrit vers el 1644 pels remarcables escriptors del «siglo de oro» de les lletres castellanés, Antonio Coello, Rojas Zorilla i Luis Vélez de Guevara (autor aquest últim del picaresc i satíric «El Diablo cojuelo»), el descriu com un «hidalgo» que lluita per sagrats motius d'honor ofès, i si bé envoltat de quadrilles de malfactors, ell és d'un esperit noble i cavaller.

No hi falta en aquest llibre —a més de les trifulgues dels enemics seculars Serrallonga i Torrellas lluitant a mort (al estil dels Capuletos i Montescos de «Romeo i Julieta» de Shakespeare), l'enamorament obcecat i indeturable de Joana de Torrellas, que malgrat la seva il·lustre nissaga fugí amb el bandoler abraçant la seva atzarosa vida.

També hi figura el terrorífic

aspecte del pare d'en Joan, Don Bernat, noble com ell, que amb la pols de la tomba enganxada als vestits, repta al seu fill i li mostra el camí de la lliberació, que aconseguirà si s'entrega a la justícia. Una escena semblant sorgirà, gairebé dos-cents anys després, amb el «Don Juan Tenorio» de Zorilla, on el Don Bernat serà el Comendador, el convidat de pedra. L'altra obra que tracta el mateix tema, el «Don Juan de Serrallonga» de Víctor Balaguer, segueix la línia de noblesa del nostre pagès, conservant el respectuós «Don», i defensa els nobles motius i la figura senyera del cabdill, amb més empena i delit que els escriptors castellans, incloent-hi també l'amorós embolic de Joana de Torrellas i l'empolsada aparició en el sepulcre familiar de l'església de Querós, del Don Bernat, el

pare, que igualment sermoneja amb paràgrafs grandiloqüents el seu revoltat fill i li lliura el seu perdó seguit de l'arrepentiment de l'heroi. El llibre de Víctor Balaguer reivindica doncs totalment a Joan de Serrallonga, amb decidida oposició a la versió oficial.

Però en contra de lo que asseguren ambdós llibres, no sembla pas veridic que mantingués cap amorós idil·li amb la imaginària Joana de Torrellas, totalment fictícia, com també la seva família. Lo cert és que entre d'altres amistances que tingué en Serrallonga, va ser-ho llarg temps l'anomenada Joana Massisa, i además l'última, ja que fou detinguda i empresonada junt amb ell. I aquesta no era pas noble ni molt menys, sinó una terrassana, com certifiquen mants documents de l'època. Lo evident doncs, és que

l'embolic amorós de l'heroi anà a càrrec de dues Joanes, la falsa i l'autèntica.

I aquí arribem a una consideració fonamental: un mite Serrallonga que ha protagonitzat dos llibres molt difosos i celebrats, cada u en el seu temps, afegit a un cançoner molt extens i variat que s'ha conservat fins avui, i a més una peça teatral amb aires de ballet «El ball de Serrallonga», al regust del «teatre de corral» d'aquelles èpoques i representada durant més de tres centúries i en nombrosos llocs de la nostra geografia —sens oblidar el poema de l'excels Maragall «La fi d'en Serrallonga»—, a la força tenia de procedir d'una personalitat incontestable, malgrat que no rebé la més mínima instrucció i no sabia llegir i escriure.

Pocs anys abans d'aparèixer Serrallonga, havia ocupat l'escena un altre figura poderosa, en Perot Rocaguinarda —immortalitzat per Cervantes en un capítol del «Don Quijote»— que lliurà amb el seu escamot de bandolers importants batalles amb les forces reials, derrotant-les quasi sempre; i no obstant el seu record s'ha extingit tant en llibres i publicacions com en les tradicions populars. Tal volta perquè desaparegué de sobte de l'escenari de les seves aventures i marxà amb alguns dels seus a Itàlia —amb un indult concedit pel Govern per a estalviar-se maldecaps— on servia a les ordres del Rei com a capità dels terços espanyols. Aquest canvi radical de front el desposseí als ulls del poble de tot mite i romanticisme, com és lògic, i ha contribuït decisivament al seu oblit.

Si el record de Joan perma-neix encara viu, després de més de tres-cents anys, demostra de forma irrefutable que degué tenir un relleu excepcional (i que s'ha procurat ignorar i destruir a posta per obvis motius en els documents del seu

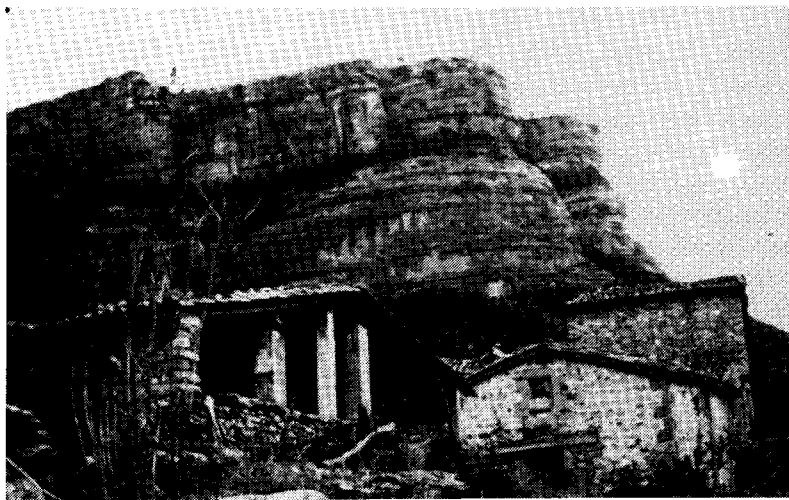
procés, únics que s'han conservat) i molt per sobre del senzill pagès que als primers temps llaurava pacíficament la terra a la llar de la seva muller, a Querós.

Per aquestes contrades es parla encara d'un Serrallonga bandoler, sí; però que combatia als rics i afavoria als pobres, i humiliava als poderosos i als massa superbs delegats reials. Ens quedem amb aquesta última versió: és més simpàtica, més d'acord amb aquesta generosa terra que estem contemplant, la grandiositat de la qual lliga molt bé amb la imatge d'uns homes valerosos i nobles —mal fossin bandolers—, però mai amb éssers mesquins.

II

La calor apreta molt avui: un xic massa. Aquí on estic assegut desgranant les meves reflexions no hi ha pas la més minsa ombra. El mestre Satanàs sembla que hagi escampat una munició de dimonis amb torxes enceses per la immensa volta del cel; el calor és xafogós, sufocant, i crema tot l'immòbil paisatge, i m'encén el cos amb bafarades de forn, i la suor m'amara el rostre i els cabells. No hi ha pas un sol bri d'aire; el sol cau a plom, pesant i entabanador.

M'aixeco i vaig en recerca d'un petit bosquet que s'estén gairebé a la punta del pla del Castell, vorejant la cinglera. D'aquí arrenca un camí que permet arribar a la Força de Tavertet, per un estret collet que havia intentat franquejar moltes vegades sense aconseguir-ho. Des de la punta del pla, es veu perfectament, el collet, i també unes ruïnes molt poc visibles i embolicades dins els arbres i el verdissam, d'unes llenques de paret, l'únic que resta del castell de la Força, dels senyors de Tavertet, que anys ha fou bastit en aquest inassolible i estratègic

indret. Però un precipici barra el descens, i no havia trobat manera de baixar-hi, sense corda.

Un dia, cansat d'infructíferes provatures, vaig preguntar-ho a un bon coneixedor. El camí s'inicia bastant enrera, ran de cingle. És l'únic practicable; no n'hi ha d'altre. I veus ací doncs, que trobat per fi l'insospitat viarany, baixo unes graonades de pedra, segueixo unes traces ja molt esborrades... i de nou em trobo sobre el penyasegat, com abans. Retorno enrera, un xic motxo. Hauré de demanar auxili a en Pere Ganyet, si és que pot venir i té permís, diguem-ho tot. Feia moltíssim temps que no l'havia vist.

No m'he hagut d'escarressar gaire cridant-lo, perquè ja el tinc aquí, al meu costat, amb una mirada afectuosa, però un xic mofeta.

— Has errat el camí com un gamarús, oi?...

Estic contentíssim de veure'l, però la seva pregunta em destarota.

— Caram!... —li contesto, una mica enutjat.— No es necessita pas massa ciència per endevinar-ho; ja ho sé prou bé que l'he errat, Pere.

Somriu, quelcom divertit, però amb serena mirada. Ja l'he perdonat.

— Mirem bé el lloc, eixelebrat parent. Ací mateix has girat cap a dreta; falsament, com has comprovat. Doncs hau-

ries de seguir més la canal, cap avall. Té d'ésser el camí.

— No és un xòrrec, Pere?

En Pere escruta, examina, gairebé flaira. I respon amb decisió:

— No. Totes les aigües del pla-nell s'escolen per l'altra banda, perquè ja hauràs vist que aquest pla és en realitat, bastant inclinat. Aquesta canal no és un escorranc de les pluges; i allà baix, al peu d'aquesta vertiginosa graonada, hi ha una petita cornisa molt adient. Anem.

Quan hem davallat uns quants graons de pedra, i adés revoltada la minsa cornisa, s'obre als nostres peus magnífica, triomfal, una escala d'obra, feta per mà d'home amb totxos i pedres, que es despenja fortament dins una esquerdada de la muntanya, estreta com un gavinet.

— Una escala d'obra?... —remugo—. I aquí?... No ho entenc pas això, Pere.

En Pere em mira, ja al peu del providencial ajut, mou el cap.

— Deu haver-te tocat massa el sol a la closca, quan estaves allà dalt, suara, amb les teves cabòries. No l'hauran pas feta per anar a cercar bolets! dic jo. No hi han per aquí les ruïnes d'un castell?...

Clar, claríssim!... la via d'accés al castell; l'inversemblant camí per on retrunyí, segles ha, el soroll de les pesants arma-

dures, l'espetec de les llances sobre la pedra; tota una fantasia medieval en marxa. Les damiselles amb els llargs capells en forma de cucurulls sobre el cap, esperant; esperant sempre el seu amor. I fitant dia a dia l'etern paisatge del Ter al fons de la vall, i a l'altre costat, les llòbregues barrancades de Balà, amb les esplugues i cavorques atapeïdes de bruixes i dimonis banyuts.

Passada l'esglaonada, un camí planer se'ns ofrena, bellíssim, indescriptible. A dreta, unes baumes enormes, de gran volada, s'estenen sobre nosaltres; a esquerra i a molta fondària, les aigües del pantà brillen al sol amb una rastellera de mirallets. Mirant des de baix, de les vores del llac de Sau, es veu en la colossal muralla una petita vira verda que ratlla la nuesa de la pedra; per aquí passem nosaltres.

És tant excepcional l'espectacle que en Pere, poc donat a elogioses ponderacions, no pot estar-se de mormolar, entusiasmat:

— Què bonic és tot això, parent!... Després del Pirineu, no he vist res tan bell i impressionant.

M'he estarrufat un xic. Jo li he descobert —i descobreixo també— una meravella. Poc més enllà arribem sobre el collet, que pel cantó de l'aigua és una vertiginosa muralla rogenca, i pel de Balà, un impenetrable bosc espessíssim i fosc. De moment ens temem no poder continuar; però d'aquí també surt, encaixada entre dues verticals llastres, una altra aèria i emocionant escala.

Ja som al bell mig del coll. Donc una ullada a la timbera que sempre em barrava el pas a l'extrem del pla del Castell: impracticable. Passem, amb rosta pujada, tocant les ruïnes de la llenca de paret del castell de la Força, que és lo únic que encara permaneceix en peu, i contornem totalment el mo-

nòlit per un increïble senderó obert sobre un minso relleix: una osca en la vertical paret.

Seiem-hi. Des d'aquí, i a molta altura, dominem tota la llargada del llac de Sau. En Pere no diu res. Els seus ulls blaus, acostumats als infinits horitzons pirenaics, es mouen lentament, sàviament, assaborint el superb panorama. Em mira, somriu complagut, i en fa un lleu moviment d'aprovació amb el cap, sens dir res.

Després de bona estona de contemplació, en Pere s'aixeca, com disposat a marxar.

— No et quedaràs una estona, Pere?

— No m'hi puc estar gaire més, parent. Sols he vingut per a que no fessis bestieses, entossudit en trobar el camí.

— Gràcies, Pere; però em sap greu que marxis. Quan podré tornar-te a veure?

— Sols Déu ho sap, parent. De totes maneres, ja has progressat qui sap-lo; ets un bon deixeble, i et puc dir, bastant complagut per cert, que ja no em necessites, encara que tant en tant en facis alguna, per carrut.

Me'l miro tot enriolat:

— Accepto la renyina, mestre. Però si com dius, no necessito ja al guia, sí que desitjo la teva companyia i les teves reflexions. Quan estàs amb mi, Pere, tinc un goig i una serenitat que no sabria pas explicar-te.

El meu avantpassat, el pastor pirenaic de llarga manta i llarga cabellera, m'esguarda seriósment. Els seus ulls reflexen un gran afecte.

— Gràcies, parent. Si per endavant jo no hagués sabut tot això que em dius, no t'hauria pas vingut a veure, ni ara ni en les altres ocasions. Però aquesta serenitat que has esmentat, l'hauràs també en la contemplació de la natura, dels bells paisatges, dels infinits horitzons. I la pau que t'envolta a la muntanya, junt amb la teva pròpia

pau interior, et donarà també els agradosos pensaments i reflexions que trobes a faltar. Recorda però, estimat rebrot, que invisiblement hi estic molt sovint, i hi estaré, amb tu. Adéu.

No he tingut temps de dir-li res més, al Pere, perquè s'ha fos, literalment, davant meu. Però com sempre, té raó. Tot lo que m'envolta i em rodeja desprèn una íntima serenitat i pau. Però també és cert que ha sigut ell qui m'ha ensenyat a captar-la i assaborir-la.

I quan després desfaig el camí, ja sol, gustejant llargament de les seves inesgotables bel·leses, en una quietut solemnia i augusta, m'apar sentir el colpeig compassat de les llances dels guerrers per les amfractuositats d'aquests paorosos penyasegats, com una música forta i elemental, rítmica i obsessionant.

Però no; són les meves passes que, rítmicament també, petgen la dura pedra de les cingleres d'aquest país d'ensomni.

QUIRZE PARÉS I GANYET

